

EESTI KEELE SÕNAVARA AJALOO PÕHIPROBLEEME[■]

Huno Rätsep

Viimastel aegadel pole eesti keele sõnavara päritolu uurimine olnud meie lingvistide lemmiktegevuseks. Sel alal on ilmunud kasinalt üksikuurimusi ja ka monograafilised käsitlused on väga visad valmima. Läbiuuritud koondava etümoloogilise sõnaraamatu ilmumine ei ole lähemate aastate plaanis. Oleme üldistavate tööde tegemisel eesti keele ajaloolises leksikoloogias tõsiselt maha jäänud kolleegidest. Ungarlased lõpetasid oma mahuka kolmeköitelise ajaloolis-etümoloogilise sõnaraamatu¹ publitseerimise, soomlastel on kuueköitelise etümoloogilise sõnaraamatu² viimane köide koostamisel, Moskvas ilmus 1970. a. lühike komi keele etümoloogiline sõnaraamat³. Kuuldavasti on koostamisel mordva keelte etümoloogiline sõnaraamat.

Eesti keele sõnavara päritolu pole sugugi täiesti uurimata ala. Eesti sõnade algupära selgitamine on kestnud juba mitu inimpõlve. Sellega on tegelnud nimekad fennougristid, slavistid ja germanistid. Tartu ülikooli õppejõududel on olnud selles töös kaalukas osa.

Tunnustusväärased on Mikkel Veske teened vene laenude uurimisel. Kartoteeki eesti keele sõnade päritolu kohta püüdis kokku seada professor Jaan Jõgever. Selle kartoteegi vii-

---

■ Ettekanne TRÜ filoloogiateaduskonna päevaldel 22. - 23. 10. 1977.

¹ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1 - 3, Budapest 1967-1976.

² Suomen kielen etymologinen sanakirja I - V. - Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII, Helsinki 1955 - 1975.

³ В.И. Лыткин, Е.С. Гуляев, Краткий этимологический словарь коми языка. Москва 1970.

mased säilinud materjalid hävisid ülikooli peahoone põlemisel. Eesti sõnade päritolu selgitamisel kuulub tähtis koht professor Lauri Kettunenile, kes oma doktoriväitekirjas Kodavere murraku häälikuloost ja eesti keele häälikuloo mitmes trükkis on esitanud rohkesti eesti keele sõnade päritolu seletusi. Väärtuslikuks allikaks on sel puhul ka Kettuneni liivi sõnaraamat (1938), kus leidub hulgaliselt viiteid eesti-liivi ühissõnavarale ja alamsaksa laenudele eesti keeles.

Suure osa oma elutööst pühendas eesti murrete sõnavara kogumisele ja uurimisele professor Andrus Saareste. Tema oli ka esimene, kes oma käsiraamatutes⁴ esitas ülevaate eesti sõnavara rühmitusest päritolu alusel. Professor Julius Mägist on lisanud omapoolset vene laenude uurimisse, läänemeresoome-volga keelte leksikaalsete suhete selgitamisse ja eesti keele vanemate kirjalike mälestiste sõnavara analüüsi. Tema doktoriväitekirja deminutiividest sai läänemeresoome keelte võrdleva tuletusõpetuse üheks nurgakiviks. Mainimata ei saa jätta ka professor Julius Margi tööd eesti sõnade etümologiseerimisel, eriti meie põllundussõnavara algpära selgitamisel.

Alates 1930. aastate algusest on eesti keele sõnavara päritolu uurijate esireas seisnud professor Paul Ariste. Paul Aristet on paelunud eriti eesti keele kontaktid naaberkeeltega. Akadeemik Ariste on loonud põhjapanevaid uurimusi eesti-rootsi, eesti-alamsaksa ja eesti-vene leksikaalsetest vahetõdedest. Oma töödes on ta andnud seletuse ligemale kahele tuhandele sõnale.⁵ Tema eestvõttel alustati pärast sõda eesti sõnade etümoloogilise kartoteegi loomist TRÜ soome-ugri keelte kateedris. Pooleliolev kartoteek hävis tules peahoone põlemisel. Praegu on tehtud Keele ja Kirjanduse Instituudis algust uue kartoteegi rajamisega.

Arvestatavaid lisandusi meie keele sõnaselgitustesse on andnud ka dotsent Paula Palmeos ja professor Paul Alvre.

Missugused on põhiprobleemid eesti sõnavara ajaloo selgitamisel praegu? Tõstaksin siinkohal esile seitset suurt probleemi, mis vajavad laialdasemat uurimist. Esiteks soome-

⁴ A. Saareste, Kaunis emakeel 1 - 2, Lund 1952 - 1958. A. Raun, A. Saareste, Introduction to Estonian Linguistics, Wiesbaden 1965.

⁵ H. Rätsep, Paul Ariste eesti sõnade päritolu uurija. - Sõnasõel 3, Tartu 1975, lk. 17 - 70.

ugriline omasõnavara eesti keeles, selle ulatus ja kujunemine, teiseks läänemeresoome algkeelde ulatava omasõnavara päritolu, kolmandaks läänemeresoome keelte vahelised leksikaalsed suhted (eriti tahaksin rõhutada lõunaeeesti murrete sõnavara seoste uurimist, sest viimastel andmetel eraldus varasest läänemeresoome algkeelest esimesena lõunaeeesti keel või lõunaeeesti ja liivi keele eelkäija), neljandaks indoeuroopa keeltest pärinevad laenud eesti keeles, nende rühmitamine ja vanus, viiendaks eesti murrete sõnavara genees ja omavahelised suhted, kuuendaks eesti rahvalaulude sõnavara päritolu ning seitsemendaks eesti kirjakeele sõnavara allikad ja kujunemine. Järgnevas peatume lähemalt kolmel probleemil.

Kui me räägime eesti sõnade päritolust, siis käsitame terminit sõna võrdlemisi avaralt. Tegelikult on olukord niisugune, et me saame vanemate sõnavararühmade puhul arvestada ainult ühistüvesid, millest siis hiljem soome-ugri keeltes on moodustunud mitmesuguseid sõnu kitsamas mõttes. Seepärast on uurijal eriti uemate sõnakihtide etümoloogiseerimisel tarvis silmas pidada seda, kas tegemist on uute tüvedega või uusmoodustistega olemasolevate tüvede alusel.

Andrus Saareste arvas kunagi, et eesti keeles on ühtekokku umbes 6000 erinevat sõnatüve.⁶ Sel juhul on arvestusest kõrvale jäänud hilised võõrsõnad. Usun, et kui hoolikalt läbi sõeluda meie murdesõnavara ja ka rahvalaulude sõnavara, siis peaks see arv olema tunduvalt suurem. Pealegi on meil raskusi piiri tõmbamisega arvesse tulevate laensõnade ja arvestusest väljajäävate võõrsõnade vahel, eriti murdesõnavara analüüsid.

Viimase aja uurimusi arvesse võttes saaksime soomeugrilise omasõnavara hulka arvata ainult need sõnatüved, millele leidub vasteid kaugemates soome-ugri keeltes, s. o. samojeedi, ugri, permi või volga keeltes. Minu andmetel ulatub niisuguste soomeugriliste omasõnade hulk kaheksasajani, neist küsitava etümoloogiaga tüvesid on ligemale kakssada kuuskümmend. Niisiis moodustab vana soomeugriline sõnavara eesti keele tüvede üldarvust (kui lähtuda tagasihoidlikust 6000 tüvest) ainult ühe seitsmendiku.

Me peame kõige vanemateks sõnatüvedeks eesti keeles neid tüvesid, mis ulatuvad tagasi uurali algkeelde, s. o. millele

⁶ A. Saareste, Kaunis emakeel 1, Lund 1952, lk. 63.

leidub sugulasvasteid samojeedi keeltes. Niisuguseid uurali sõnatüvesid on minu teada eesti keeles seni tuvastatud üle 180, neist küsitava etümoloogiaga ligemale 70. Soome-ugri algkeelde tagasiminevaid sõnatüvesid on umbes 260, neist küsitava etümoloogiaga 90. Kuni permi keelteni sugulasvasteid omavaid sõnatüvesid on eesti keeles praegustel andmetel 180 ümber, neist küsitava etümoloogiaga 80. Sõnatüvesid, millel on kaugemad sugulasvasted üksnes volga keeltes, leidub eesti keeles natuke vähem, umbes 160, hoopis väike on siin aga küsitavate etümoloogiate hulk, ainult 30. Viimast arvu võiks seletada võrreldavate keelte lähedusega, aga võib-olla ka läänemeresoome-volga ühisperioodi lühema kestusega.

Kahtlemata on praegu omaette probleemiks, kuidas saaks soomeugrilise sõnavara tuvastamisel rohkem arvestada eesti rikkalikku murdesõnavara. Praegu on kujunenud tavaks, et üleliidulises ja rahvusvahelises fennougristikas kasutatakse eesti vastete allikana ikka endiselt Wiedemanni sõnaraamatut. Wiedemanni sõnaraamat aga ei kajasta kaugeltki mitte eesti murdesõnavara kogu küllust. Seda puudust võib täheldada ka soome etümoloogilises sõnaraamatus, ent eesti vastete nappus on omane just ungari etümoloogide töödele. Võib uskuda, et kui me suudaksime võrdlevas fennougristikas käibelega panna kogu eesti murdesõnavara ja lisaks veel rahvalaulude sõnavara, siis peaks vanemate soomeugriliste sõnatüvede hulk eesti keeles kasvama.

Viimasel ajal hakkab üha enam esile kerkima soomeugrilise sõnavara päritolu küsimus. Pikka aega on üksikud keeleteadlased esitanud pooldavaid arvamusi selle kohta, et soome-ugri keeltele on olnud kauges minevikus sugulussuhted indoeuroopa, altai ja mõnede teiste keelkondadega. 1960. aastatel lõi noor Moskva lingvist-pöluglott Vladislav Illitš-Svitõtš oma nostraatiliste keelte suguluse teooria. Selles püütakse tõestada Vana Maailma kuue suure keelkonna - indoeuroopa, uurali, altai, semiidi-hamiidi, kartveli ja draviidi keelte sugulust. Need keelkonnad moodustavad V. Illitš-Svitõtši arvates üheskoos nostraatilise suurkeelkonna. V. Illitš-Svitõtš tuvastas foneetilised vastavused nende keelkondade vahel ja fikseeris nostraatilistele keeltele ühiste leksikaalsete ning morfoloogiliste elementide algvormide rekonstruktsioone. Varsti pärast oma uurimuse käsikirja esi-

nese variandi valmimist sai Vladislav Illitš-Svitšitš liiklusõnnetusel surma. Tema nostraatiliste keelte võrdlev sõnaraamat on nüüd kahes köites välja antud.⁷ Selles sõnaraamat on esitatud 353 nostraatilist tüve, neist on eesti keeles vaste olemas 101 tüvel. Nii kuuluvad nostraatilise sõnavarra niisuguste eesti sõnade tüved, nagu ajama, algama, ava, arb, ase, era, e- (eitustüvi), kala, käli, kivi, koi, käsi, küünar, külm, kaduma, kaevama, keel, laas, leidma, minia, mõskma, noor, nimi, pelgama, tapma, tegema ja paljudesi. Enamik neist kuulub uurali või soome-ugri tüvede hulka.

Nostraatiliste keelte hüpoteesil on rohkesti poolda-jaid, kuid leidub ka kahtlejaid ja vastaseid. Nähtavasti vajab igivana keelesuguluse tõestamine veel ulatuslikke lisauurimusi. Kuid juba praegu võime pidada enamikku neist sa-just tüvest kõige vanemateks soomeugrilisteks sõnadeks eesti keeles.

On veel üks ulatuslikum ja praegugi aktuaalne probleem soomeugrilise sõnavara üldises iseloomustuses. See puudutab karjandus- ja põllundussõnu volga ja permi perioodi sõnavaras. Eesti keele soome-permi sõnavaras on sellealasteks sõnadeks vart, rehi, indoiraani laen iva, indoiraani laen põr-sas, ? õhv, kürss esialgu 'leib'. Soome-volga sõnavaras aga uhmer, jahvama, õlg, pekkel 'uhminui', lehm, siga, lõpema, pett, indoiraani laen vasikas. Neid sõnu pole palju, ent nad on tekitanud palju peamurdmist fennougristidele. Põhjus on selles, et need sõnad paistavad viitavat sellele, et juba soome-permi ja soome-volga keeleühtsuse ajal tunti mõnel määral viljakasvatust ja karjapidamist. Kui eeldada, et see keeleühtsus eelnes läänemeresoome algkeele perioodile, siis tuleb arvata, et meie esivanemad tegid tutvust põllunduse ja karjandusega juba ammu enne läänemeresoome perioodi ja kokkupuuteid balti hõimudega. See seisukoht on aga vastuolus tänapäeva arheoloogide seisukohaga. Arheoloogid on veendunud, et meie esivanemad õppisid tundma põlluharimist ja karjakaasvatust alles kokkupuutel balti hõimudega, s. o. varase läänemeresoome algkeele ajal u. 2100 - 1800 e. m. a. Soome-

⁷ В.М. Иллич-Свитыч, Опыт сравнения ностратических языков (семито-хамитский, картвельский, индоевропейский, уральский, дравидийский, алтайский). Москва 1971-1976.

volga ja soome-permi keeleühitsuse ajal, mis oli tunduvalt varem, ei olnud veel Ida-Euroopa metsavööndis põlluharimine ja karjakasvatust tuntud.

P. Ariste⁸ on esitanud arvamuse, et osa volga ja permi keeltega ühisest põllundussõnavarast on tulnud läänemeresoome keelde hiljem, merjalaste vahendusel. Seda seisukohta on edasi arendanud soome uurija Erik v. Hertzen⁹. Ta väidab, et permi-volga-läänemeresoome ühine vana põllundussõnavara sügenes kahel viisil. Osa vanadest põllundussõnadest polnud algul üldse põllundusliku tähendusega, vaid omandasid niisuguse sisu alles hiljem; teine osa sellest sõnavarast on tulnud läänemeresoome algkeelde volga laensõnadena ajavahemikul 1500-1300 e. m. a. ja on seoses arheoloogias tuntud nn. tekstiilkeraamika kultuurimõjudega. Seega võiks pidada selliseid sõnu nagu vart, siga, lupsama, pett jne. volga laenudeks, mis tulid varasesse läänemeresoome algkeelde pärast läänemeresoome balti kontaktide algust. Paremat seletust neile vanadele põllundus- ja karjandussõnadele pole seni esitatud.

Vaadeldes nüüd lähemalt teist suurt probleemi eesti keele sõnavara vanemate kihtide ajaloos, see on läänemeresoome lise sõnavara päritolu. Läänemeresoome sõnavaraks eesti keeles peame neid sõnatüvesid, millel on väidetavalt enamikus läänemeresoome keeltes, kuid puuduvad kaugemates sugulaskeeltes. Juba pealiskaudsel vaatlusel torkab silma, et läänemeresoome lisi tüvesid on eesti sõnavaras suhteliselt palju võrreldes vanemate sõnarühmadega. Tagasihoidlike arvestuste kohaselt ulatub läänemeresoome lise sõnatüvede arv 700 - 800-ni, s. o. läänemeresoome lise sõnatüvesid on eesti keeles peaaegu niisama palju kui soomeugrilisi sõnatüvesid ühtekokku.

Praegu on üheks olulisemaks probleemiks selle sõnavara päritolu. On ilmselge, et läänemeresoome sõnavara ei ole ühist algupära, vaid koosneb mitmest kihist. Ei ole usutav, et kõik need sõnatüved oleksid tekkinud läänemeresoome algkeeles spontaanse sõnaloomingu tulemusena.

---

⁸ P. Ariste, Vanimast läänemeresoome lise sõnavarast keelelised andmed põhjal. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, nr. 38, 1955. Ajaloo-Keelteaduskonna töid, lk. 193-203.

⁹ E. v. Hertzen, Itämerensuomen lainasanakerrostumien ikäämisestä. - Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 72, Helsinki 1973, s. 88-90.

Kõigepealt peame arvestama, et osa neist sõnatüvedest kuulub tegelikult eelmisse, soomeugrilisse sõnavarra. Nende sõnatüvede vasted kaugemates sugulaskeeltes on aga kadunud. Ilmselt ei saa selliseid sõnu olla eriti palju.

Teiseks võimaluseks on, et need sõnad on ikkagi laenud mõnest indoeuroopa keelest, kuid seni pole lingvistidel lihtsalt õnnestunud neid laensõnu tuvastada. Sellisele võimalusele näivad viitavat hiljutised täiendused germaani laenude puhul.

Kolmandaks võimaluseks on, et meil pole tegemist uue tüvega, vaid juba olemasoleva tüve niisuguse kujuga, et seos esialgse tüvega on kaduma läinud ja keeleteadlastel pole õnnestunud seda seost avastada. Nagu näitavad teadaolevad faktid, võib sõna esialgne kuju olla küllaltki põhjalikult ja reeglipäraselt muutunud. Võrreldagu kas või sõnade aasta, praegu, aga, veski, väga jpt. saamisluгу.

Neljanda võimaluse läänemeresoome sõnavara kujunemises on esitanud akadeemik Paul Ariste, esimest korda 1962. aastal¹⁰. Teatavasti oli meie maa asustatud juba viis-kuus tuhat aastat enne seda, kui läänemeresoomlased saabusid Läänemerele. Paul Ariste on arvamisel, et Eesti ala esimesed elanikud ei kõnelnud soome-ugri keelt ega indoeuroopa keelt, vaid nende keel või keeled kuulusid mingisse praegu tundmatusse keelkonda. Hiljem on ta andnud sellele keelele tingliku nimetuse - protoeuroopa keel. P. Ariste väidab, et läänemeresoome sõnavaras on sõnu, mis on laenud sellest tundmatust protoeuroopa keelest või keeltest. Kahjuks ei ole seni õnnestunud leida selle protoeuroopa keele häälikulisi iseärasusi, mis eristaksid protoeuroopa laensõnu muudest läänemeresoome sõnadest. Puhtsisulistel kaalutlustel on P. Ariste oletanud mõnede läänemeresoome sõnade protoeuroopa algupära. Niisugused sõnad on tema arvates¹¹ allikas, mets, mägi, neem, nõmm, oja, org, saar, sammal, soo; higi, huul, koib,

¹⁰ P. Ariste, Mõnda substraadist. - "Keel ja Kirjandus" 1962, nr. 1, lk. 13 - 17.

¹¹ Vt. P. Ariste, Mõnda substraadist. - "Keel ja Kirjandus" 1962, nr. 1, lk. 17; P. Ariste, The earliest substrate in the Balto-Finnic languages. - Néprajz és Nyelvtudomány, 15 - 16, 1971 - 1972, o. 9, 11; P. Ariste, Die ältesten Substrate in den ostseefinnischen Sprachen. - "Советское финно-угроведение" 1971, № 4, стр. 255; P. Ariste, Substraatseid kalanimetusi. - "Keel ja Kirjandus" 1975, nr. 8, lk. 467 - 472.

kõrv, kube, külg, liha, lõug, nahk, niisk, rind, rusikas, selg, nina; aed, eile, haige, hang, helmes, hull, hõlm, häbi, kal-
lis, kiitma, konn, must, müri, sugu; ahven, siig, koger, rää-
bis, salakas, taim, vimb, koha, lahn. Neist tuleks ilmselt
kõrvale jätta meta, mis kuulub kas vanemasse soome-ugri sõ-
navarra või on balti laen. Sedalaadi sõnalendeid võib mui-
dugi palju pikemaid esitada. Tegemist on ju oletusega, sest
sõna protoeuroopa algupära me millegagi tõestada praegu veel
ei saa. Omalt poolt arvan, et meie jahiloomade nimed võisid
tabu tingimustes laenuda algasukate keelest. Seega võiksid
olla protoeuroopa laenud ka sõnade jänes, mäger, susi, põ-
der, ilves, saarmas, kärp tüved.

Tahaksin lisada sellele veel paar seika läänemeresoome
sõnavara teatud osa protoeuroopa päritolu toeks. Kõigepealt
torkab silma see asjaolu, et läänemeresoome rikkalikus sõna-
hulgas pole ühtki V. Illitš-Svitõtši nostraatilist sõnatüve,
see tähendab, et nende tüvede puhul ei ole nenditud kauget
sugulust mitte ühegi eespool nimetatud keelkonna sõnadega.
See seik peaks omalt poolt kinnitama oletust, et Eesti ala
algasukate keel või keeled ei kuulunud nostraatiliste keelte
hulka. On mõnevõrra lootust, et huvitavaid tulemusi võib
saada läänemeresoome sõnavara kõrvutamisel Euroopas või sel-
le lähikonnas tuntud mittenostraatiliste keelte sõnavaraga.

Teiseks. Kõigile, kes on tegelnud eesti keele sõnavara
päritoluga laiemas ulatuses, on paistnud silma onomatopoeetil-
lis-deskriptiivsete tüvede, eriti verbide suur hulk. Lähemal
vaatlusel on selgunud, et onomatopoeetiliste verbide kuj-
unemisajaks on enamasti läänemeresoome algkeel ja sellele
järgnenud periood. Vanu soomeugrilisi onomatopoeetilisi ver-
bitüvesid on väga vähe. Võiks arvata, et onomatopoeetiliste
verbide tulek ja sünd läänemeresoome keeltes on mõjustusi saa-
nud väljastpoolt. Indoeuroopa keeled selleks mõju avaldada
ei saanud, neil endil on suhteliselt vähe onomatopoeetilisi
verbe. Võib-olla tuli tõuge onomatopoeetiliste verbitüvede
moodustamiseks just protoeuroopa poolt. Sealt saadud mal-
lide alusel on toimunud edasine tüvemoodustus juba lääneme-
resoome poolel.

Tuleb siiski rõhutada, et protoeuroopa laenude probleem
ei ole veel sugugi lahendatud ja kogu arutlus liigub ikkagi
oletuste tasemel. Seepärast ei saa kuidagi uskuda mõnes pub-

litsistlikus teoses leiduvaid väiteid, nagu oleks eespool loetletud sõnade protoeuroopa algupära tõestatud.

Kolmas üldprobleem: eesti sõnavara indoeuroopa elementide rühmitamine ja rühmade vanus.

Eesti keel on pikka aega olnud indoeuroopa keelte naabruses. Kontaktid nende keeltega on jätnud rohkesti jälgi eesti keele sõnavarasse.

Kõige vanemad seni teada olevad laenud pärinevad indoeuroopa algkeelest ja indoiraani algkeelest. Üldiselt arvatakse, et enamik neist on saadud enne läänemeresoome algkeelt, siis kui meie esivanemad ei olnud veel Läänemerele jõudnud. Laenud pärinevad soomeugrilastest lõunas elunenud indoeuroopa hõimudelt ja vanimad nendest tulid juba soome-ugri algkeelde. 1973. aastal ilmunud Aulis Joki uurimuse¹² andmeil on eesti keeles 40 indoeuroopa ja indoiraani laenu, neist 20 küsitava etümoloogiaga. Kindlad laenud on arv, marras, mesi, ora, orb, osa, ostma, pekkel, põrsas, sada, sarv, sool, suga, tarn, udar, vang 'sang', varss, vasar, vasikas, viha.

Viimasel ajal on osutatud, et balti laenudele eelnes veel teinigi indoeuroopa laenude rühm. Meie arheoloogid on viidanud sellele, et varase neoliitikumi ajal tuli Läänemerele Dnepri alalt elanikkonda, keda võiks pidada indoeurooplasteks. Akadeemik P. Ariste on sellele seigale toetudes väitnud¹³, et nende indoeurooplaste keelest on läänemeresoomlaste keelde tulnud indoeuroopapäraseid laensõnu, mida ei sobi pidada varasemateks indoeuroopa ja indoiraani laenudeks ega balti laenudeks. Selliste laensõnade näidetena esitab ta sõnad tarvas, kabris 'metskits', taevas (seni peetud küsitavaks balti laenuks) ja sõsar.

Seega pidi Läänemerele kõneldama läänemeresoomlaste tulekul kahe keelkonna keeli: protoeuroopa keeli ja mingit indoeuroopa keelt või keeli.

Vanemate indoeuroopa laenude probleem on seeläbi muutunud veelgi keerulisemaks. Professor Ariste poolt esitatud sõ-

¹² A. J. Joki, Uralier und Indogermanen. - Suomalais-Ugri-laisen Seuran Toimituksia 151, Helsinki 1973.

¹³ P. Ariste, Die ältesten Substrate in den ostseefinischen Sprachen. - "Советское финно-угроведение" 1971, №4, стр. 254; The earliest substrata in the Balto-Finnic languages. - Néprajz és Nyelvtudomány, 15 - 16, 1971 - 1972, o. 8.

nu on seni peetud enamasti balti laenudeks. Jääb selgusetuks, kas ja kuivõrd kuuluvad niisuguste indoeuroopa laenude hulka eespool nimetatud indoiraani ja indoeuroopa laenud. Seni pole uue laenurühma puhul esitatud häälikulisi kriteeriume, mis lubaksid sellist iseseisvat indoeuroopa laenude kihti eristada.

Muudatused läänemeresoome sõnavara ja indoeuroopa laenude käsitlustes on muutnud probleemirikkamaks ka järgmise laenudekihi, balti laenude käsitluse. Viimaste aastakümnete uurimused, eeskätt akadeemik Moora tööd on andnud uue aluse balti laenude esitusele. Akadeemik Moora seostas balti hõimude tuleku Läänemerele arheoloogidele hästi tuntud nõorkeraamika ja venekujuliste kivist kirveste kultuuriga, mis levis kolmanda ja teise aastatuhande vahetuse paiku Baltimaale ja mõjustas läänemeresoomlaste materiaalsed ning vaimset kultuuri, tõi siia põlluharimise ja karjakasvatuse, püstseintega majade ehitamise ja inimkonna ühe olulisema leiutise - ratta. Kultuurimõju oli otseselt seoses sõnavaraliste mõjustustega, laenudega.

Balti laenude uurimine on viimastel aegadel soikunud. On möödunud üle neljakümne aasta viimase kokkuvõtliku uurimuse ilmumisest. Eesti uurijad on balti laenude etümoloogiseerimisega harva tegelnud. Siin on kahtlemata lünk kaadri ettevalmistamisel, sest noortele paralleelse ettevalmistuse andmine Tartu ja Vilniuse ülikoolis ei peaks erilisi raskusi valmistama.

Praegu on esile kerkinud balti laenude uuesti läbivaatamise vajadus, eriti seoses eespool käsitlust leidnud probleemidega. Tuleb selgitada, missugused on tegelikult balti ja indoeuroopa laenude suhted läänemeresoome keeltes. Lähemat kaalumist vajab ka küsimus paralleelsetest laenudest protoeuroopa keelest balti ja läänemeresoome keeltesse. Sellele võimalusele on viidatud mitmelt poolt seoses sõna meri etümoloogiaga.

Kontrollimist vajaks veel üks asjaolu. Arheoloogia andmeil levisid balti hõimud põhja suunas just üle Lääne-Eesti. See sunnib eeldama, et balti mõju avaldusi peaks rohkem leiduma lääne-eesti murrete sõnavaras ja Lääne-Eesti kohanimesdes. Seni pole sellesuunalisi uurimusi ette võetud.

Olulisi muutusi on viimasel aastakümnel toimunud ger-

maani laenude etümoloogiseerimisel ja nende vanuse määramisel. Soome germanisti Jorma Koivulehto uurimused¹⁴ on tunnustavalt suurendanud võimalike germaani laenude hulka läänemeresoome keeltes. Nii näiteks on Koivulehto osutanud, et germaani laenudeks tuleb tõenäoliselt pidada eesti sõnu haav, haud, häbi, häda, hagema, kartsima 'laasima', käima, kärtsima, kaasa, laev, lebaka, lõbu, mägi, palk, puri, pürgima, täis, vähe, väsima jt. Nende sõnade germaani päritolu tunnustamine nõuab ka germaani ja läänemeresoome kontaktide tunnustamist varasema alguse tunnustamist. Osa neist laenudest eeldab laenamist enne muutusi ti > si ja š > h, s. o. umbes samal ajal balti laenudega.

Jorma Koivulehto tööde ümber on alanud diskussioon. Ilmselt jääb vähemalt osa tema etümoloogiatest püsima. Enamikku eespool esitatud laensõnadest on varem peetud läänemeresoome sõnadeks. Seegi seik peaks näitama, et läänemeresoome sõnavara päritolu on paljudel juhtudel veel lahtine ja et mitmesuguste indoeuroopa laenude selgitamine läänemeresoome keeltes jätkub lähemas tulevikus niisama intensiivselt kui varemgi.

---

¹⁴ J. Koivulehto, Suomen laiva-sanasta. - "Virittäjä" 1970, s. 178-183; Vanhimmista germaanis-suomalaisista lainakosketuksista. - "Virittäjä" 1971, s. 380-387; Germanisch-finnische Lehnbeziehungen I-III. - "Neuphilologische Mitteilungen" 72-74, 1971-1973; Lisiä germaanis-suomalaisiin lainakosketuksiin. - "Virittäjä" 1974, s. 111-127; Vanhimmista germaanisista lainakosketuksista ja niiden ikäämisestä. - "Virittäjä" 1976, s. 33-47, 247-281.

НЕКОТОРЫЕ ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ СЛОВАРНОГО
СОСТАВА ЭСТОНСКОГО ЯЗЫКА

Хуно Рятсеп

Р е з ю м е

В статье выдвигается семь крупных проблем в эстонской исторической лексикологии, нуждающиеся во всестороннем исследовании. Из них подробнее изучаются три проблемы: исконные финно-угорские слова в эстонском языке, их количество и происхождение; источники исконной прибалтийско-финской лексики; индоевропейские заимствования в эстонском языке, их группы и возраст.

Главное внимание обращается на гипотезу ностратических языков, на происхождение старейшей финно-угорской сельскохозяйственной лексики, на протоевропейские заимствования в языке-основе прибалтийско-финских языков и на новые данные об индо-иранских и германских заимствованиях в эстонском языке.

В статье делаются некоторые предложения для улучшения исследований истории эстонской лексики.